

۹۴۹۸۲

گزارش دبیر همایش
در باره وضع حمایت از حق مؤلف و حقوق جانبی آن
در جمهوری اسلامی ایران

مرتضی شفیعی شکیب
مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی
در امور مالکیت فکری

یک هفته پیش از پایان پذیرفتن سال ۱۳۸۰، جمهوری اسلامی ایران به جمع امضاکنندگان معاهده تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی پیوست و به عضویت این سازمان درآمد. این تازه‌ترین اقدام دولت ایران در پیوستن به سازمانی بین‌المللی با هدف حمایت از مالکیت فکری است.

این اقدام پرش‌هایی در محافل فکری و فرهنگی و سیاسی کشور برانگیخت و از جمله طرح چندباره موضوع کپی‌رایت و مسأله پیوستن یا نپیوستن ایران به پیمان بین‌المللی راجع به آن را، به ویژه در میان نویسندگان و مترجمان و ناشران ایرانی، موجب شد. این همایش با هدف بررسی این مسائل برگزار می‌شود و با توجه به همزمانی آن با پانزدهمین نمایشگاه کتاب تهران، تکیه و تأکید آن بر کپی‌رایت در حوزه نشر کتاب است.

به عنوان مدخلی بر مباحثی که در این همایش مطرح خواهد شد، گزارشی اجمالی از پیشینهٔ حمایت ملی و بین‌المللی از حق مؤلف در ایران و تحولات و وضع کنونی آن ارائه می‌کنم.

۱) تاریخچهٔ حمایت ملی از حق مؤلف در ایران

در سال ۱۳۴۸، برای نخستین بار، قانونی در زمینهٔ حمایت از حق مؤلف در سطح ملی به نام «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» به تصویب رسید. اما باید گفت که سابقهٔ اندیشهٔ حمایت از حق مؤلف در ایران به دههٔ ۱۳۳۰ باز می‌گردد.

تا سال ۱۳۳۴ که برای نخستین بار چند تن از نمایندگان مجلس شورای ملی در صدد تهیهٔ طرحی در زمینهٔ حمایت از حق مؤلف برآمدند تنها ملجأ قابل استناد مؤلفان برای اعتراض و ادعای خسارت نسبت به نقض حقوق خود، چند ماده از قانون مجازات عمومی (مصوب ۱۳۱۰) بود که در فصلی تحت عنوان «دسیسه و تقلب در کسب و تجارت» مجازاتی برای «تألیف تقلبی، اقتباس غیرمجاز، انتشار غیرقانونی تألیف و به فروش رسانیدن یا در دسترس فروش گذاردن این قبیل تألیفات» تعیین کرده بود.

تا سال ۱۳۳۴ دولت هیچ نوع اقدامی که هدف آن حمایت رسمی و روشن از حق مؤلف در کشور باشد به عمل نیاورد. به همین دلیل در این سال چند تن از نمایندگان مجلس شورای ملی، پس از گفتگو و مشورت با علاقه‌مندان و صاحب‌نظران، طرحی برای حمایت از حق مؤلف به مجلس ارائه کردند. این طرح در کمیسیون فرهنگی مجلس غیرقابل دفاع اعلام شد. پس از گذشت چند سال، در سال ۱۳۴۶ وزارت فرهنگ و هنر «لایحهٔ حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» را تهیه و در سال ۱۳۴۷ به مجلس ارائه کرد.

این لایحه در سیوم آذر ۱۳۴۸ در مجلس سنا تصویب و به دولت ابلاغ شد. در تهیه این قانون از قوانین کشورهای پیشرفته و قانون نمونه حق مؤلف استفاده شد که یونسکو برای کشورهای در حال توسعه تهیه کرده بود.

این قانون اعتراض برخی گروه‌های ذی‌نفع به ویژه مترجمان را برانگیخت، زیرا به نظر آنان صراحتاً حمایت از کارهای فرعی یعنی ترجمه و اقتباس را شامل نمی‌شد. به همین دلیل دولت در ابتدا درصدد برآمد همین قانون را اصلاح کند، اما چون تصور می‌شد این اصلاحات قادر به رفع سایر اشکالات وارد شده به قانون نباشد در سال ۱۳۵۱ لایحه مستقلی به نام «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» به مجلس ارائه کرد و در نهایت در سال ۱۳۵۲ قانونی به همین نام تصویب گردید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، رئیس قوه قضائیه در پاسخ به درخواست وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۷۱، «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» (مصوب ۱۳۴۸) و نیز «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» (مصوب ۱۳۵۲) را معتبر و بنابراین لازم‌الرعايه دانست.

به موجب دو قانون مذکور، که هر دو هنوز به قوت قانونی خود باقی‌اند، از نوشته‌های علمی، فنی، ادبی و هنری گرفته تا آثار موسیقایی و دیداری - شنیداری، و آثار عکاسی و نقاشی و معماری و طرح‌های مهندسی حمایت می‌شود.

در سال ۱۳۷۹ قانون حمایت از نرم افزارهای رایانه‌ای به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. با تصویب این قانون، حوزه حمایت ملی از مالکیت فکری در ایران گسترش یافته و اکنون همه زمینه‌های لازم را دربرمی‌گیرد.

این قوانین، چنانچه در عمل و اجرا با مشکل روبه‌رو نباشند و محاکم قانونی و داوران بتوانند براساس مفاد آن‌ها رأی مناسب صادر کنند، می‌توانند حقوق پدیدآورندگان ایرانی را در محدوده قانونی کشور تأمین و تضمین کنند.

۲) پیشینه حمایت بین‌المللی از حق مؤلف در ایران

سابقه اندیشه حمایت بین‌المللی از حق مؤلف در ایران بسیار پیشتر از موضوع عضویت ایران در نظام جهانی قواعد تجارت بین‌الملل است.

در طی دو دهه ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰، ایران برای نخستین بار و در قالب عهدنامه‌های دو جانبه با کشورهای آلمان و اسپانیا و ایتالیا، به نوعی حمایت بین‌المللی محدود از حق مؤلف متعهد شد. برای مثال، در عهدنامه ایران و آلمان مقرر شده بود که هر قانونی که در باره حفظ حقوق مؤلف در ایران تصویب شود اتباع آلمانی نیز مانند اتباع ایرانی از آن بهره‌مند خواهند شد و بالعکس.

پس از تهیه قانون حمایت از حق مؤلف در سال ۱۳۴۸، بر طبق اسناد موجود، از طرف کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، به ویژه یونسکو، مکرراً به ایران اعتراض می‌شد که چرا در قانون حق مؤلف ایران، حمایت از مالکیت ادبی و هنری اتباع کشورهای دیگر مستکوت مانده است. نظر به همین ملاحظات، دولت در سال ۱۳۵۰ وزارت فرهنگ و هنر را موظف به بررسی الحاق ایران به یکی از دو معاهده جهانی حق مؤلف کرد - یعنی آخرین اصلاحیه معاهده برن (۱۹۶۷) و معاهده ژنو (۱۹۵۲) که دومی را یونسکو تهیه کرده بود.

وزارت فرهنگ و هنر با تشکیل چند کمیسیون که در آن سازمان‌های دولتی ذی‌ربط مانند وزارت علوم و آموزش عالی، اطلاعات، آموزش و پرورش و سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران و گروه‌های ذی‌نفع یعنی

مدیران روزنامه‌های پرتیراژ کشور و چند مؤسسه انتشار و ترجمه کتاب عضویت داشتند موضوع را مورد بررسی قرار داد.

سپس، در اواخر سال ۱۳۵۳، دولت با اعتقاد به ضرورت الحاق ایران به یکی از دو معاهده برن یا ژنو، که به نفع کشورهای در حال توسعه در آن تجدیدنظر شده بود، وزارت فرهنگ و هنر را مأمور تهیه لایحه اجازه الحاق دولت ایران به مفاد اصلاح شده معاهده ژنو (۱۹۷۱) کرد. وزارت فرهنگ و هنر طرحی را تهیه و به دولت ارائه کرد و حتی قرار شد سازمان‌های دولتی ترتیبات اداری اجرای چنین طرحی را در سازمان‌های خود فراهم کنند.

به هر حال، در طول دهه ۱۳۵۰، به دفعات موضوع الحاق ایران به نظام بین‌المللی حق مؤلف مطرح شد ولی هر بار با مخالفت گروه‌های ذی‌نفع و عمدتاً مترجمان و ناشران و نیز اکثر سازمان‌های دولتی روبه‌رو شد.

۳) وضع کنونی حمایت بین‌المللی از حق مؤلف در ایران

دولت ایران در سال ۱۳۳۷ کنوانسیون پاریس را پذیرفته است و از آن سال جزو اعضای این کنوانسیون به شمار می‌رود ولی هنوز کنوانسیون برن را نپذیرفته است.

با توجه به عضویت ایران در کنوانسیون پاریس، در هفته پایانی سال ۱۳۸۰ شمسی (برابر با اواسط ماه مارس ۲۰۰۲ میلادی)، جمهوری اسلامی ایران به جمع امضاکنندگان کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری پیوست و رسماً به عضویت این سازمان درآمد. این تازه‌ترین اقدام دولت ایران در پیوستن به سازمانی بین‌المللی بود که با هدف حمایت از مالکیت فکری صورت گرفت.

*

جمهوری اسلامی ایران، در حال حاضر، رفتاری به شرح زیر نسبت به

حقوق مالکیت فکری در سطح بین‌المللی دارد:

۱. جمهوری اسلامی ایران توافقتنامه‌ای دربارهٔ فیلم و سینما امضا نکرده است، اما قوانین و مقررات مربوط به حق مؤلف در زمینه فیلم‌های سینمایی و ویدیویی را رعایت می‌کند. برای ارائهٔ فیلم‌های خارجی در ایران، چه به صورت سینمایی و چه به صورت ویدیویی، از قوانین بین‌المللی تبعیت می‌کند و برای اخذ مجوز و حقوق مربوط به نمایش اثر، هزینهٔ آن را می‌پردازد و موافقت صاحب کالا را کسب می‌کند.

۲. جمهوری اسلامی ایران با ادامهٔ عضویت در سازمان‌های بین‌الملل رادیو - تلویزیونی در واقع به حقوق مربوط به پخش برنامه‌های رادیو - تلویزیونی نیز متعهد است و مقررات حق مؤلف را در این زمینه رعایت می‌کند و متقابلاً حقوق مربوط به آثار تولید شده از رادیو و تلویزیون ایران را در اختیار دارد.

۳. حقوق مربوط به سایر کالاهای فرهنگی، مثل آثار نقاشی، گرافیک، مجسمه‌سازی و مشابه آن‌ها هم به روال سایر کشورها در ایران رعایت می‌شود.

۴. جمهوری اسلامی ایران توافقتنامهٔ حق مؤلف کتاب را امضا نکرده است و در حال حاضر از مقررات بین‌المللی مربوط به حق مؤلف در مورد کتاب‌ها و مقالات و سایر آثار نوشتاری پیروی نمی‌کند.

بحث بر سر رعایت یا عدم رعایت حق مؤلف در زمینهٔ آثار نوشتاری خارجی سالیان درازی است که در ایران جریان دارد. مدافعان رعایت حق مؤلف معمولاً وجوه اخلاقی رعایت حقوق دیگران، جلوگیری از تکرار ترجمه‌های مختلف از یک کتاب، جلوگیری از نسخه‌برداری و تقلید از آثار دیگران، و آثار سوء عدم رعایت حق مؤلف و خدشه‌وارد آمدن به وجههٔ فرهنگی کشور در سطح بین‌المللی را ذکر می‌کنند.

در مقابل، مخالفان رعایت حق مؤلف، ضمن ناچیز دانستن تعداد

ترجمه‌های تکراری و امکان تدوین مقررات داخلی برای ایجاد امنیت حرفه‌ای در این زمینه، بر ضرورت جلوگیری از هرگونه افزایش قیمت کالاها و فرهنگی تأکید می‌کنند و اظهار می‌دارند که در قیاس با قدرت خرید مردم، قیمت کتاب در حال حاضر در ایران گران است و نسبت به جمعیت کشور تعداد کتاب و کتابخوان ناچیز؛ لذا اضافه شدن هزینه‌های مربوط به اخذ مجوز ترجمه و انتشار از نویسندگان و ناشر خارجی هزینه هنگفت جدیدی بر کتاب‌های ترجمه‌ای تحمیل خواهد کرد. علاوه بر این، از نظر مخالفان، چون پیوستن محدود به کتاب نیست و روزنامه، مجله، خبر رسانه‌ها، حتی فتوکپی مطالب، طرح‌ها، نمودارها، تصویرها، نرم‌افزارها و بسیاری چیزهای دیگر را نیز شامل می‌شود، مجموعاً تعهدی چنان سنگین ایجاد می‌کند که برای کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، کمرشکن خواهد بود.

نتیجه

بحث میان صاحب‌نظران ایرانی در زمینه پذیرش یا عدم پذیرش معاهده جهانی حق مؤلف، براساس دیدگاه‌های موافق و مخالف، همچنان ادامه دارد و تاکنون به نقطه و نتیجه‌ای تعیین‌کننده نرسیده است. دولت ایران نیز هنوز در قبال این قضیه موضع رسمی نگرفته است.

به منظور ایجاد شرایط مناسب برای بررسی مسائل و دستیابی به اتفاق نظر و اخذ تصمیم نهایی در این باره، در طی چند سال اخیر، از طرف دولت ایران اقداماتی صورت گرفته است که از آن جمله موارد زیر درخور ذکرند:

۱. تأسیس کمیته ملی هماهنگی مالکیت فکری، که زیر نظر معاون قوه قضائیه اداره می‌شود و نمایندگان عالی‌رتبه وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط در آن حضور دارند. این کمیته، که قریب سه سال از تأسیس آن

می‌گذرد در بالاترین سطح به امر سامان دادن و هماهنگ کردن امور مربوط به حمایت از مالکیت فکری و از جمله حق مؤلف و حقوق جانبی آن در ایران می‌پردازد.

۲. برگزاری چند اجلاس ملی و بین‌المللی در ایران در زمینه حمایت از مالکیت فکری و دانش سنتی و نیز حق مؤلف و حقوق جانبی آن با حضور نمایندگان عالی‌رتبه سازمان جهانی مالکیت فکری و دیگر سازمان‌های ملی و بین‌المللی ذی‌ربط. از آن جمله می‌توان به برگزاری دو اجلاس ملی در زمینه حمایت از مالکیت فکری و دانش سنتی در بهار ۱۳۸۰ و برگزاری «همایش تخصصی بررسی حقوق نشر کتاب در ایران» در اردیبهشت ۱۳۸۱ (همزمان با پانزدهمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران) اشاره کرد. در همایش اخیر، رئیس بخش کپی‌رایت و ایپو (دکتر یورگن بلوم کوئیست) نیز حضور داشت.

۳. طبق توافق انجام شده از طرف دانشگاه تهران (به عنوان بزرگترین دانشگاه ایران) با وایپو، قرار است اجلاسی دیگر در باره حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق جانبی آن، از طرف وایپو و با مشارکت دانشگاه تهران و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در روزهای پنجم و ششم و هفتم اسفند ۱۳۸۱ در تهران برگزار شود.

۴. شرکت نمایندگان دولت ایران، به‌ویژه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در چند اجلاس منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه حمایت از مالکیت فکری، که آخرین آن‌ها شرکت معاون امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و این‌جانب در اجلاس مسقط در دی‌ماه ۱۳۸۰ بود که با عنوان «اجلاس بین‌المللی وایپو درباره مالکیت فکری و دانش سنتی: هویت ما، آینده ما» و در سطحی بسیار بالا برگزار شد.

۵. تمهید زمینه تأسیس «دفتر امور مالکیت ادبی و هنری» در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به منظور جمع‌آوری اطلاعات و اسناد و مدارک

لازم از داخل و خارج کشور درباره کلیه امور مربوط به این موضوع، به‌ویژه در حوزه فرهنگ و هنر، و انجام اقدامات لازم برای حمایت همه‌جانبه از حقوق پدیدآورندگان آثار فرهنگی و هنری در ایران.

۶. انعقاد تفاهم‌نامه بین سازمان جهانی مالکیت فکری و وزارت علوم و تحقیقات و فناوری و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور در زمینه تهیه برنامه‌های درسی دوره کارشناسی ارشد مالکیت فکری و اعزام استاد به ایران و پذیرش کارشناسان ایرانی برای شرکت در دانشگاه‌های معتبر برای آموزش دوره‌های لازم در این زمینه.

با توجه به اقدامات یاد شده و نیز اهمیتی که در پیشبرد طرح عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت از طرف دولت جمهوری اسلامی ایران صورت می‌گیرد، می‌توان گفت که چشم‌اندازی روشن و امیدبخش برای حضور گسترده‌تر و فعال‌تر ایران در مجامع بین‌المللی ناظر به حمایت از مالکیت فکری و از جمله حقوق پدیدآورندگان آثار فرهنگی و هنری در پیش روی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی